

Redo för komvux?

Hur förbereder ämneslärarprogrammen och yrkeslärarprogrammen studenter för arbete i kommunal vuxenutbildning?

Andreas Fejes

Redo för komvux?
**Hur förbereder ämneslärarprogrammen och
yrkeslärarprogrammen studenter för arbete i kommunal
vuxenutbildning?**

Andreas Fejes
Linköpings universitet

Studier av vuxenutbildning och folkbildning, Nr 10
ISBN: 978-91-7685-027-5
ISSN 1654-2010
©Författaren, 2019

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	7
FÖRKORTNINGAR	9
Lärosäten	9
INLEDNING	11
Vuxenutbildningens särskilda behov och frågeställningar	13
Läroarbete för lärare inom vuxenutbildningen	15
STUDIENS DESIGN	17
Begränsningar	20
RESULTAT	21
Ämneslärarprogrammet	21
Yrkeslärarprogrammet	24
Relation kursplan och litteraturlista	27
Relationen ansvarig institution och innehåll	27
DISKUSSION	29
Varför ignoreras vuxenutbildningen och vuxna i läroarbete?	30
Vidare studier	31
REFERENSER	33
Lagar och förordningar	34

Förord

Denna rapport handlar om lärarutbildning, den utbildningsvetenskapliga kärnan, dess kursplaner, litteraturlistor och hur dessa kopplar an till vuxenutbildningen och vuxnas lärande. Förbereder lärarutbildningarna för arbete i komvux såsom de enligt högskoleförordningen ska?

Studien har finansierats internt genom nyttjande av den tid som finns avsatt för forskning i min anställning som professor i vuxenpedagogik. Större resurser hade kunnat innebära en än mer djuplodande genomlysning än den som presenteras här.

Jag är mycket tacksam för synpunkter jag fått på olika utkast av rapporten, från kollegor vid Linköpings och Göteborgs universitet, och från personer med lång erfarenhet av arbete i och om komvux.

Andreas Fejes
Ljungsbro
3 juni, 2019

Sammanfattning

Syftet med studien som här avrapporteras är att svara på frågan om på vilket sätt, och i vilken utsträckning, lärarutbildningarna förbereder för arbete i vuxenutbildningen (komvux). Något som är av vikt av flera anledningar.

- Komvux är del av det svenska utbildningsväsendet som regleras via skollagen. Sedan 2012 finns även en separat läroplan för vuxenutbildningen.
- Utbildningarna till ämneslärare och yrkeslärare ska enligt högskoleförordningen förbereda för arbete i komvux.
- Komvux berör många människor. Antalet lärare som jobbar i verksamheten är omfattande, samtidigt som komvux idag har fler elever än gymnasieskolan.
- Komvux har annan funktion och annan form av styrning jämfört med barn- och ungdomsskolan.
- Vuxenutbildningen har annan målgrupp än barn- och ungdomsskolan.
- Undervisningen skall i komvux organiseras med en högre grad av flexibilitet och individanpassning än i barn- och ungdomsskolan.

Rapporten baseras på en innehållsanalys av alla kursplaner och litteraturlistor för kurser inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan vid ämneslärarprogrammen med inriktning mot gymnasieskola, och vid yrkeslärarprogrammen, vid tolv universitet. Dessa utbildningar ger enligt gällande riktlinjer och regleringar behörighet för arbete i gymnasieskola likväl som i vuxenutbildningen. Enligt högskoleförordningen skall dessa utbildningar erbjuda studenterna ”kunskap och förmåga” för arbete inte bara i gymnasieskolan utan även för arbete i komvux. En innehållsanalys gör möjligt att se var kurserna lägger sitt fokus i termer av utbildningskontext (grundskola, gymnasieskola, vuxenutbildning) och målgrupp (barn, unga, vuxna), och därmed tydliggörs vad som prioriteras och vad som eventuellt ignoreras.

Analysen av ämneslärarprogrammen visar hur innehåll med fokus på vuxenutbildningen och vuxna, med några få undantag, lyser med sin frånvaro. Ord som vuxenutbildning och vuxna förekommer sällan, och är i flera fall helt frånvarande. Den specifika läroplanen för vuxenutbildningen, som infördes 2012, listas endast på en litteraturlista vardera vid två av de tolv ämneslärarprogrammen, till skillnad från övriga läroplaner som listades totalt 46 gånger.

Vid yrkeslärarprogrammen ser det något bättre ut, där vuxenutbildning och vuxna återkommer med något högre frekvens jämfört med på ämneslärarprogrammen, framförallt vid ett fåtal av lärosätena. Läroplanen för vuxenutbildningen listas dock endast på en litteraturlista vardera vid två av de sju yrkeslärarprogrammen, samtidigt som läroplanen för gymnasieskolan listas tio gånger.

Sammantaget indikerar studien att **inget** ämneslärarprogram med inriktning mot gymnasieskola vid tolv av landets universitet har mål eller innehåll som påvisar att de

förbereder sina studenter för arbete i vuxenutbildningen. Samma situation råder vid fem av de sju yrkeslärarprogrammen som ingått i studien. Även om vuxenutbildning och vuxna ibland nämns, är detta något som framförallt sker i förbifarten. Det kan t.ex. handla om skrivningar om ”barn, unga och vuxnas lärande”, där vuxna sedan inte följs upp i kursplanen för övrigt, och inte heller i litteraturlistan.

Resultaten från studien indikerar vidare hur forskningsintressen och profiler hos den institution eller forskningsmiljö som ansvarar för specifika kurser tycks ha en direkt inverkan på de mål och det innehåll en kurs får. För att t.ex. få kunskap om vuxenutbildning och vuxna skall studenten ha tur att läsa sin utbildning vid lärosäte, där en forsknings- och utbildningsmiljö med kunskap om detta har ansvar för enskilda kurser inom den utbildningsvetenskapliga kärnan. Detta väcker frågan om statens styrning av lärarutbildningen, enskilda lärosätens samordning av sina utbildningar och prioriteringar, samt frågor om likvärdighet inom och mellan lärarutbildningar.

Studien torde föranleda att berörda lärarutbildningar initierar ett reformarbete med syfte att de facto ha kunskapsinnehåll som bidrar till att förbereda studenterna för arbete i komvux såsom regleras i högskoleförordningen och som regeringen tydliggjorde i den proposition som ligger till grund för lärarutbildningen. Vidare torde UKÄ i sin granskning av lärarutbildningar rikta blicken mot just detta uppdrag. Från politikens sida torde studien ge underlag för att än tydligare, i högskoleförordningen, skriva fram kraven på att lärarutbildningarna skall förbereda för arbete i komvux. Uppenbarligen räcker inte dagens skrivningar och uppföljningssystem till för att få lärosätena att följa lagstiftningen.

Förkortningar

F-hem – fritidshem
F-klass – förskoleklass
Gy - gymnasieskola
GY11 – läroplan för gymnasieskola
Gr-skola – grundskola
Hp – högskolepoäng
Komvux – kommunal vuxenutbildning
Lpfö – läroplan för förskolan
Lgr – läroplan för grundskola, förskoleklass och fritidshem
Lvux – läroplan för vuxenutbildning
Sfi – utbildning i svenska för invandrare
SUHF – Sveriges universitets- och högskoleförbund
Vux – vuxenutbildning
YRK – yrkeslärarprogrammet
ÄLP – ämneslärarprogrammet

Lärosäten

GU – Göteborgs universitet
KaU – Karlstads universitet
LiU – Linköpings universitet
LnU – Linnéuniversitetet
LtU – Luleå tekniska universitet
LU – Lunds universitet
MaU – Malmö universitet
MiUn – Mittuniversitetet
SU – Stockholms universitet
UmU – Umeå universitet
UU – Uppsala universitet
OrU – Örebro universitet

Inledning

Sverige har idag ett väl utbyggt utbildningssystem, där inte bara barn och ungdomar får möjlighet till kompetensgivande utbildning. Sedan 1968 har den kommunala vuxenutbildningen (komvux)¹ utvecklats med fokus på att ge människor en första eller andra chans till utbildning. Komvux har expanderat kraftigt och omsluter idag fler elever än gymnasieskolan (Fejes & Holmqvist, 2018; Skolverket, 2019). Vuxenutbildningen är reglerad i skollagen och har sedan 2012 sin egen läroplan (Skolverket, 2012). Här jobbar, i heltid räknat, 6633 lärare, att jämföra med gymnasieskolans 29 518 lärare (Skolverket, 2019). Samtidigt står vuxenutbildningen inför flera utmaningar, inte bara i relation till sin expansion. Det handlar t.ex. om ökad andel elever som är födda utomlands, fler elever med olika former av funktionsvariation, en marknadsutsättning där nära på hälften av kursdeltagarna går kurs hos en icke-kommunal utbildningsanordnare, och ett tydligt krav på att utbildningen skall vara flexibel och individanpassad, vilket bl.a. lett till en stor ökning av andel elever som läser kurser på distans. För att hålla god kvalitet i denna typ av verksamhet krävs enligt den utredning som fokuserade karriärsystem för lärare och som presenterades våren 2018 (Utbildningsdepartementet, 2018a) att lärarna i komvux har goda förutsättningar att utföra sitt arbete. Mer precist sägs:

Den kommunala vuxenutbildningen är central för vuxnas möjlighet till utbildning och arbete, och för nyanländas möjlighet att integreras i det svenska samhället, något som också bekräftas av den kraftiga utbyggnaden av den kommunala vuxenutbildningen under senare år. Därför är det viktigt att kvalificerade och kompetenta lärare även arbetar där. För att undervisningen i den kommunala vuxenutbildningen ska kunna bedrivas med hög kvalitet behöver lärarna i verksamheten, precis som för lärare i övriga skolväsendet, ha goda förutsättningar för att utföra sitt arbete. (Utbildningsdepartementet, 2008a, s. 357)

De lärare som idag enligt gällande föreskrifter ges behörighet för arbete i komvux, är de som har en ämneslärarexamen med inriktning mot år 7–9, mot gymnasieskolan, eller en yrkeslärarexamen (se t.ex. Skolverkets hemsida). Dessa lärarutbildningar har med andra ord en viktig roll att fylla för att bidra till att studenterna får goda förutsättningar för arbete i komvux. Något som även fastslås i högskoleförordningen. Där sägs att målet med ämneslärarexamen är att studenten skall ”visa kunskap och förmåga” som krävs för arbete i ”den verksamhet som utbildningen avser” eller ”för annan undervisning för vilken examen enligt gällande föreskrifter kan ge behörighet.” Vidare tydliggjorde regeringen, i den proposition som ligger till grund för nuvarande lärarutbildning följande:

¹ Vuxenutbildning som begrepp skulle även kunna inkludera den utbildning som bedrivs inom ramen för folkhögskolor och Yrkeshögskolan. I denna rapport används dock ordet vuxenutbildning synonymt med komvux som utbildningsform. Noteras skall dock att även folkhögskolor kan bedriva kurser inom ramen för komvux, men då på uppdrag av skolhuvudman (kommuner).

Regeringen vill betona vikten av att universitet och högskolor inom ramen för respektive lärarutbildning lyfter fram vuxenutbildningen och dess särskilda behov och frågeställningar och dessutom prövar möjligheterna att profilera lärarutbildningarna mot detta område. (Regeringskansliet, 2010, s. 39)

Men regeringens uppmaning till lärosätena tycks inte ha fått gehör. I komvuxutredningen som presenterades hösten 2018 (Utbildningsdepartementet, 2018b), pekas bland annat på hur inget lärosäte har profilerat lärarutbildningarna mot vuxenutbildningen, på det sätt som angavs både i propositionen enligt ovan, och i förarbetena till denna (Utbildningsdepartementet, 2008). Vidare påvisas hur det är mycket få lärosäten som erbjuder kompetensutveckling för lärare inom just vuxenutbildningen. Endast ett av elva lärosäten som svarade på en enkät som utredningen sände ut, erbjöd kurser specifikt framtagna för lärare inom komvux. Vidare var det endast fyra av elva lärosäten som angav att de någon gång genomfört fortbildningsinsatser för lärare inom komvux – om enstaka föreläsningar räknades med (Utbildningsdepartementet, 2018b).

Det ovan sagda indikerar att vuxenutbildningen inte tycks vara prioriterad vid landets lärarutbildningar, åtminstone i termer av profilering och i termer av erbjudanden om kompetensutveckling av lärare. Men hur ser det ut i lärarutbildningarna i sig? Inkluderar de innehåll som lyfter fram vuxenutbildningens särskilda behov och frågeställningar såsom efterfrågas i regeringens proposition? Erbjuder lärarutbildningarna studenter möjlighet att utveckla kunskap och förmåga för arbete i komvux såsom regleras i högskoleförordningen? Huruvida detta är fallet är fokus för studien som presenteras i denna rapport.

Mer specifikt ställs följande fråga: På vilket sätt, och i vilken utsträckning, förbereder lärarutbildningarna för arbete i vuxenutbildningen? Analysen som här presenteras är ett första steg i att besvara denna fråga. Hur ser det de facto ut i de kursplaner och litteraturlistor som styr innehållet i de kurser som ges vid våra lärarutbildningar? Visar de på innehåll som kopplar an till vuxenutbildning, vuxna och deras lärande, och de specifika förutsättningar som finns för sådant lärande? Ger det empiriska materialet fog för att hävda att lärarutbildningarna lever upp till kraven formulerade i högskoleförordningen om att förbereda för arbete i komvux?

I det följande introducerar jag först komvux, och pekar på vuxenutbildningens särskilda behov och frågeställningar. Därefter introduceras de riktlinjer lärarutbildningar har att rätta sig efter. Med utgångspunkt i sådan bakgrund introducerar jag studiens empiriska material och det sätt jag angripit detta, för att sedan gå in på resultat. Rapporten avslutas med en diskussion.

Vuxenutbildningens särskilda behov och frågeställningar

Komvux tillkom 1968 och består idag av tre delar. Grundläggande vuxenutbildning (motsvarande grundskola), gymnasial vuxenutbildning (motsvarande gymnasiet), och utbildning i svenska för invandrare (sfi).² I skollagen kan tre funktioner med komvux identifieras: en arbetsmarknadsfunktion, en medborgerlig och demokratisk funktion och en kompensatorisk funktion (se t.ex. Fejes, Dahlstedt, Olson & Sandberg, 2018). Kommunerna är huvudman för verksamheten och vuxna har rätt till deltagande. 2017 omfattade den kommunala vuxenutbildningen 381 000 elever, att jämföra med gymnasieskolans 348 000 elever.³ Trenden är ökat deltagande, inte minst med tanke på de senaste årens stora migrationsrörelser. Det innebär att en stor andel av deltagarna i vuxenutbildningen är födda utomlands. Inom komvux (exklusive sfi) rör det sig nästan om hälften av eleverna (Skolverket, 2019a).

Sedan 2012 finns en egen läroplan för komvux (Skolverket, 2012) som bl.a. tydliggör att utbildningen ska vara individanpassad, dvs. anpassas till den enskildes behov och förutsättningar. För att underlätta deltagande präglas komvux organisering av flexibilitet. Elever kombinerar kurser utifrån målet med studierna, t.ex. vidare studier eller arbete. Vissa elever läser deltid, andra heltid. Studier kan påbörjas när som helst under året, varpå gruppen av elever som läraren möter i en kurs, ständigt förändras. Att undervisa en ständigt förändrad och heterogen grupp av vuxna, i olika form, är utmaningar som lärare på komvux måste hantera (se Fejes m.fl., 2018). Studietakten är högre än i grund- och gymnasieskola. Förutom dag- och kvällskurser, erbjuds kurser via distans. På senare år har distansstudieformen ökat kraftigt. I t.ex. teoretiska kurser på gymnasial nivå läser idag 25% av alla kursdeltagare på distans (Skolinspektionen, 2019). Klassrumsundervisning bedrivs ofta i kombination med flexibla lösningar där delar sker på distans, och delar via individuell handledning och klassrumsgenomgångar. Kurser levereras av olika utbildningsanordnare och nära hälften av kursdeltagarna studerar kurs hos en icke kommunal utbildningsanordnare. Denna typ av anordnare är framförallt privata företag (Fejes & Holmqvist, 2018). Även om utbildning bedrivs på entreprenad är det fortfarande kommunen som är huvudman och den som t.ex. granskas av Skolinspektionen.

² Denna del baseras bland annat på vad som framgår i kapitel 2 i Fejes m.fl., 2018.

³ Skolverkets statistik är tyvärr uppdelad på dels grundläggande och gymnasial vuxenutbildning, dels på sfi. Det innebär att elever som läser kurs på grund- eller gymnasial nivå och *samtidigt* läser kurs inom sfi är dubbelräknade. År 2017 omfattade t.ex. den kommunala vuxenutbildningen (exklusive sfi) 235 000 individer, medan sfi omfattade 163 000 individer. Men 17 000 individer (Skolverket, 2019b) är detta år dubbelräknade då de läste kurser inom både sfi och på grund/gymnasial nivå. Sammantaget omfattade komvux inklusive sfi därmed 381 000 *individer* 2017. Då komvux är kursbaserat, läser elever ofta inte på heltid. För komvux exklusive sfi var antal helårsekvivalenter för 2017, 104 462 (Skolverket, 2019a). För sfi finns inte motsvarande statistik. Använder vi relationen som uppstår mellan antal elever och helårsekvivalenter från komvux skulle det innebära 73 000 helårsekvivalenter inom sfi. Då undervisningen i sfi skall omfatta minst 15 timmar i veckan, och flera elever läser fler än en sfi-kurs samma år (Skolverket, 2019b), torde dock antalet helårsekvivalenter vara högre än så. Sammantaget innebär detta dock att även om vuxenutbildningen har fler elever än gymnasieskolan, så är antalet helårsekvivalenter större inom gymnasieskolan än vuxenutbildningen.

Sammantaget är komvux organisering och dess målgrupp annorlunda jämfört med grund- och gymnasieskola. Sammanfattningsvis består vuxenutbildningens särskilda förutsättningar och behov bl.a. av följande:

- Komvux riktar sig till vuxna personer i olika åldrar från 20 år och uppåt.
- Andelen elever födda utomlands uppgår idag i komvux (exklusive sfi) till nära hälften av eleverna, vilket är en större andel än inom grund- och gymnasieskola (Skolverket, 2019a).
- Vuxenutbildningen är till skillnad från grundskola, och i princip gymnasieskola, frivillig, även om vuxenstuderande genom yttre tryck av olika slag, t.ex. via myndigheter, mer eller mindre kan tvingas in i studier. Skälen till vuxnas deltagande i studier varierar därmed stort, varpå frågor om rekrytering och vuxnas motivation till studier är centrala kunskapsområden (se t.ex. Abrandt Dahlgren, 2007; Assarsson & Sipos Zackrisson, 2005; Paldanius, 2002; Rubenson & Desjardins, 2009).
- Studierna inom komvux är, till skillnad från grund- och gymnasieskolans programbaserade system, kursbaserade, där den enskilde individen kombinerar olika kurser med sikte på anställning eller vidare studier.
- Komvux har flera kursstarter per år, men i praktiken antas elever kontinuerligt, vilket innebär att elevgruppen, till skillnad från i grund- och gymnasieskola, kan skifta vecka till vecka (se t.ex. Skolinspektionen, 2019).
- Vuxna har, till skillnad från barn och ungdomar, ett försörjningsansvar, ofta inte endast för sig själv, utan även för en familj. Många elever kombinerar därmed studier med arbete. Skollagen slår t.o.m. fast att det inom sfi skall gå att kombinera studier med förvärvsarbete.
- Kraven på en flexibel och individanpassad utbildning och undervisning är större inom komvux än inom grund- och gymnasieskola (se t.ex. Skolverket, 2012). Det innebär bland annat att andelen elever som läser via distans ökat kraftigt under senare år, samtidigt som olika kombinationsformer av klassrumsundervisning, handledning och distans är vanligt förekommande (se t.ex. Skolinspektionen, 2019 och Skolverket, 2019a. Se även Skolforskningsinstitutets systematiska kunskapsöversikt om en individanpassad vuxenutbildning som publiceras juli 2019).
- Med anledning av att vuxenutbildningen skall vara individanpassad, och möta elever med så olika bakgrund, blir kartläggning och bedömning av elevers kunskap innan studiedeltagandet centrala områden. Men även olika former av erkännande av tidigare kunskap och kompetens. På senare år har framförallt validering kommit att bli ett framträdande inslag inom vuxenutbildningen (se t.ex. Andersson & Fejes, 2014; Sandberg, 2012).
- De flesta vuxna elever har tidigare erfarenheter av studier inom det obligatoriska skolväsendet, flera av misslyckade sådana (se t.ex. Assarsson & Zackisson, 2005; Paldanius, 2002).

- Samtidigt är variationen stor bland eleverna vad gäller deras utbildningsbakgrund, där vissa inte har någon erfarenhet av utbildning, medan andra har en akademisk examen (se Skolverket, 2019a).
- Vuxnas kognitiva utveckling skiljer sig från den hos barn och ungdomar. Detta innebär att undervisningen behöver formas annorlunda. Det är t.ex. inte samma sak att lära ett barn att läsa som att lära en vuxen det samma, något som framförallt blir tydligt för de som arbetar som alfabetiseringslärare för vuxna (se t.ex. Colliander, 2018).
- Komvux är marknadsutsatt på annat sätt än grund- och gymnasieskolan – genom framförallt upphandling, till skillnad från fritt skolval och fri etablering. Det innebär att leverantörer av utbildning ofta har korta kontrakt, 2–3 år, varpå lärares anställningsförhållanden riskerar att bli otrygga, och diskontinuitet uppstår för elever i samband med ny upphandling. Nära på hälften av alla kursdeltagare deltar idag i kurser levererade av en icke kommunal utbildningsanordnare, att jämföra med att 26% av eleverna inom gymnasieskolan går på en fristående skola (se t.ex. Fejes, Runesdotter & Wärvik, 2016; Fejes & Holmqvist, 2018).
- För grundskola respektive gymnasieskola finns särskilda läroplaner. Sedan 2012, så även för vuxenutbildningen (Skolverket, 2012). Kurser på grundläggande nivå inom komvux och sfi har även egna kursplaner, medan kurser inom komvux på gymnasial nivå följer samma kursplaner som gymnasieskolan.

Vuxenutbildningen är med andra ord en utbildningskontext som i flera aspekter skiljer sig åt jämfört med barn- och ungdomsskolan. Likaså är målgruppen en helt annan. Frågan blir då hur lärare förbereds för arbete i ett sådant sammanhang?

Läroplaner för lärare inom vuxenutbildningen

Läroplanerna regleras i högskoleförordningen. Där framgår vilka mål som utbildningarna skall uppfylla, och innehållet i kurser inom den utbildningsvetenskapliga kärnan regleras. Det finns ingen specifik läroplan för lärare inom komvux. Däremot blir de som får en ämneslärarexamen eller yrkeslärarexamen behörighet för arbete även i detta sammanhang. I den proposition som ligger till grund för nuvarande läroplaner menar regeringen att det på grund av vuxenutbildningens mångfaldiga former inte finns grund för en specifik läroplan. Vidare skrivs det i propositionen att:

Regeringen vill betona vikten av att universitet och högskolor inom ramen för respektive läroplan lyfter fram vuxenutbildningen och dess särskilda behov och frågeställningar och dessutom prövar möjligheterna att profilera läroplanerna mot detta område. (Regeringskansliet, 2010, s. 39)

Vänder vi oss till högskoleförordningen framgår att det övergripande målet för ämneslärarexamen är att studenten ska:

visa sådan kunskap och förmåga som krävs för att självständigt arbeta som ämneslärare i den verksamhet som utbildningen avser. Studenten ska även visa kunskap och förmåga för annan undervisning för vilken examen enligt gällande föreskrifter kan ge behörighet.

Liknande formulering finns vad gäller yrkeslärarexamen. Vidare står det under rubriken ”kunskap och förståelse” att studenter som erhåller ämneslärarexamen och yrkeslärarexamen även ska:

visa sådana kunskaper i didaktik och ämnesdidaktik inklusive metodik som krävs för undervisning och lärande inom det eller de ämnen som utbildningen avser och för den verksamhet i övrigt som utbildningen avser samt visa kännedom om vuxnas lärande.

Vänder vi oss till föreskrifter gällande behörighet framgår sådan information på Skolverkets hemsida. Där går att läsa att behörighet för att undervisa på komvux ges till den som ”är behörig att undervisa på motsvarande nivå och i motsvarande ämne i grundskolan eller gymnasieskolan.” Detsamma gäller för den som vill ha behörighet att undervisa inom ramen för sfi. Men då skall denna person ha lärarexamen där det ingår svenska som andraspråk, eller lärarexamen som kompletterats med minst 30 hp i svenska som andraspråk.

Det innebär att studenter som erhåller en ämneslärarexamen inriktning 7–9 eller gymnasieskola, den som erhåller en yrkeslärarexamen, eller den lärare som i sin examen har minst 30 hp i svenska som andraspråk, får behörighet att undervisa inom ramen för komvux. Då gällande föreskrifter ger behörighet för dessa lärare att arbeta i sådant sammanhang skall lärarprogrammen enligt högskoleförordningen därmed skapa möjlighet för studenterna att utveckla kunskap och förmåga för undervisning i komvux.

Studiens design

Då syftet med rapporten är att se på vilket sätt och i vilken omfattning ämneslärarprogrammen och yrkeslärarprogrammen förbereder studenter för arbete i komvux, har jag ställts inför en rad urvalsfrågor. Hur kan jag få svar på frågan inom ramen för den tid som finns avsatt för studiens genomförande? Ett första val rörde sig om jag skall se på alla utbildningar som ger behörighet för arbete i komvux, eller några av dem. Jag valde här att fokusera på ämneslärarprogrammet inriktning gymnasieskola, och yrkeslärarprogrammet. Därmed valdes ämneslärarprogrammet inriktning 7–9 bort. Valet skedde med grund i två argument. För det första är den gymnasiala vuxenutbildningens omfattning mångfaldig jämfört med den grundläggande vuxenutbildningen. För det andra samläser lärarstudenter med inriktning 7–9 och gymnasieskola många kurser. Av pragmatiska skäl valdes även olika former av påbyggnadsutbildningar bort (dessa har egna kursplaner).

Ett tredje urval handlade om ifall jag skulle inkludera alla lärarutbildningar som anordnar dessa program eller en del av dem. Här valde jag att titta närmare på lärarutbildningarna vid tolv av landets 16 universitet.⁴ Jag valde med andra ord bort de lärarutbildningar som eventuellt finns vid något av de fyra mer specialiserade universiteterna, och de som erbjuds vid landets högskolor. Universiteterna har ett större anslag för forskning, varpå sannolikheten att de har miljöer eller forskare som intresserar sig för vuxenutbildningen, torde vara större jämfört med högskolorna. Med andra ord, vid universiteterna torde det vara större sannolikhet att det finns kunskap och kompetens kring just vuxenutbildningen, vilket potentiellt kan färga av sig i lärarutbildningarna.

Ännu en urvalsfråga handlar om vilka delar av lärarprogrammen som kan tänkas ge bäst indikation på om utbildningarna förbereder för arbete i komvux. Här menar jag att kurserna i den utbildningsvetenskapliga kärnan är mest lämpade som empirisk grund. Dessa kurser erbjuds för alla studenter, men med specifikt innehåll beroende på vilket lärarprogram det handlar om. Kärnan omfattar sammantaget 60 hp. Dessa kurser skall enligt högskoleförordningen bland annat beröra följande innehåll:

- skolväsendets historia, organisation och villkor samt skolans värdegrund, innefattande de grundläggande demokratiska värderingarna och de mänskliga rättigheterna
- läroplansteori och didaktik
- vetenskapsteori och forskningsmetodik
- utveckling, lärande och specialpedagogik,
- sociala relationer, konflikthantering och ledarskap
- bedömning och betygssättning

⁴ Det finns fyra mer specialiserade lärosäten som har statusen av universitet. Dessa är: Chalmers tekniska högskola, Karolinska institutet, Kungliga tekniska högskolan, och Sveriges lantbruksuniversitet.

- utvärdering och utvecklingsarbete

Dessa kurser berör därmed aspekter som i delar kan antas vara kontext- och målgruppsspecifika, vilket också bekräftas av att många lärosäten har olika versioner av dessa kurser beroende på vilket lärarprogram det handlar om. Med tanke på dessa kursers innehåll, och att de erbjuds alla studenter, torde de vara en god empirisk grund för att bidra till att svara på forskningsfrågan.

För att komma åt innehållet i dessa kurser har jag vänt mig till kursplaner och litteraturlistor för respektive kurs. Dessa dokument är formellt beslutade inom lärosätet och därmed det som skall styra kursernas innehåll och genomförande. Då fokus i studien är på mål och innehåll har jag i kursplanerna begränsat analysen till de delar som handlar om just syfte, mål och innehåll. Jag har med andra ord utelämnat de delar som handlar om t.ex. arbetsformer och examination.

Således fokuserar denna studie empiriskt på kursplaner och litteraturlistor för kurserna inom den utbildningsvetenskapliga kärnan vid ämneslärarprogrammen inriktning gymnasieskola, och yrkeslärarprogrammen, vid tolv av landets universitet. Alla tolv lärosäten erbjuder ämneslärarprogrammet, medan endast sju av dem erbjuder yrkeslärarprogrammet. Antalet kurser inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan skiljer sig åt, allt ifrån tre till nio (se tabell 1).

Tabell 1: Antal kurser inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan inom ramen för ämneslärarprogrammet inriktning gymnasieskola respektive yrkeslärarprogrammet vid Sveriges tolv universitet.

Lärosäte	ÄLP	Yrk
GU	9	8
KaU	5	6
LiU	8	7
LnU	8	6
LtU	6	
LU	8	
MaU	5	5
MiUn	3	
SU	3	9
UmU	8	
UU	7	6
OrU	3	
Summa	73	47

Materialet erhöles genom att sända e-post till respektive lärosätes registratorer. Inom drygt en vecka hade jag fått svar från alla. Materialet sändes till mig via e-post alternativt att jag fick kurskoder som jag själv kunde använda för att söka fram

materialet på respektive lärosätes hemsida. En notering behöver göras. Uppsala universitet genomför just nu en revidering av sina kursplaner, varpå de nya planerna än så länge endast finns för två kurser. Här valde jag att endast titta närmare på de ”gamla” kursplanerna, då de erbjöd en komplett studiegång vid studiens genomförande.

Sammantaget menar jag att materialet kan erbjuda inblick i på vilket sätt och i vilken omfattning lärarprogrammen förbereder för arbete i komvux. Med utgångspunkt i en innehållsanalys (se t.ex. Krippendorff, 2012), har jag empiriskt belyst frågan genom att titta närmare på om det finns skrivningar i kursplaner och i litteraturlistor som indikerar att kurserna erbjuder mål och innehåll som är specifikt för olika utbildningskontexter och målgrupper. På vilket sätt är vuxenutbildning och vuxna i sådant fall representerade i jämförelse med andra kontexter och målgrupper?

Rent hypotetiskt skulle en kursplan och litteraturlista kunna begränsa sig till att använda generella ord som t.ex. utbildning och elever. Utan att för den skull precisera om det handlar om t.ex. gymnasieskola, vuxenutbildning, barn, ungdomar eller vuxna. På så sätt inbegrips potentiellt även vuxna och vuxenutbildning. Är det däremot så att kursplaner och litteraturlistor pekar ut specifika kontexter och målgrupper, blir det intressant att se vilka som pekas ut, hur ofta, och hur balansen dem emellan ser ut. Sådant balans indikerar vad en kurs prioriterar och vad som utesluts. I det empiriska material som legat till grund för denna studie innehåller kursplaner och litteraturlistor nästan uteslutande ett, och oftast, flera kontext- och målgruppsord. Endast vid ett fåtal tillfällen saknas sådana.

De *kontexter* som pekas ut i materialet är de som ingår i det svenska utbildningssystemet och som regleras genom läroplaner: förskola, förskoleklass, fritidshem, grundskola, gymnasieskola, vuxenutbildning, och sfi⁵. Ord som kopplar an till dessa har sökts efter. Varianter av orden förekommer, t.ex. gymnasiefält och gymnasieprogram. Sådana varianter har samlats in under vardera kontext (jag har t.ex. fört in orden gymnasiefält och gymnasieprogram under kontextordet gymnasieskola). Men även det mer generella ordet skola används återkommande, vilket jag har summerat. Framförallt med tanke på att skola signalerar att det **inte** handlar om vuxenutbildning.⁶ De *målgrupper* som i olika utsträckning pekas ut, förutom det mer generella begreppet elev⁷, är barn, unga och vuxna. Varianter har här räknats med. Det innebär t.ex. att ordet barndom har räknats in under målgruppen barn, ordet ungdom under målgruppen unga, och ordet

⁵ Sfi ingår formellt i den kommunala vuxenutbildningen. Dock används sfi i några få fall, varpå jag har behållit det som separat ord (dvs. jag har inte fört in sfi under vuxenutbildning i resultatsammanställningen).

⁶ Skola är så pass frekvent återkommande att jag här inte räknar med varianter av ordet, såsom skolutveckling, skolsystem eller skolklass. Vidare är flera varianter av detta ord något som de facto även inkluderar vuxenutbildningen, t.ex. ordet skolutveckling (dvs. även inom vuxenutbildningen talas det om skolutveckling snarare än om vuxenutbildningsutveckling).

⁷ Ordet elev har inte räknats med då det är så pass generellt att det kan inkludera både barn, unga och vuxna (ordet elev används även formellt för att beteckna deltagare inom komvux).

vuxenstuderande under målgruppen vuxna. Sammantaget utgörs studiens kontext- och målgruppsord av skola, förskola, förskoleklass, fritidshem, grundskola, gymnasieskola, vuxenutbildning, sfi, barn, unga, och vuxna.

Rent konkret har analysen gått till på följande sätt. Först har jag läst igenom alla kursplaner och litteraturlistor, där kontext- och målgruppsord enligt ovan noterades med färgpenna. Efter att därigenom ha skapat mig en första överblick av materialet och dess innehåll, genomfördes en andra genomläsning. Hade jag missat några ord? Vilka ord skall föras in under vilket kontextord och målgruppsord? En tredje och sista kontroll genomfördes med syfte att tillse att jag inte missat något ord som innehöll vux. Med andra ord gjorde jag en trunkerad sökning på "vux" i alla dokument med hjälp av sökfunktionerna i ordbehandlingsprogrammen. Återkomsten av kontext- och målgruppsord sammanställdes i en excel-fil lärosäte per lärosäte, ord för ord. Excel-filen omvandlades sedan till tabeller vilka finns presenterade i resultatdelen av denna rapport.

Begränsningar

Denna form av innehållsanalys har sina begränsningar. För det första innehåller flera formuleringar i kursplaner och litteraturtitlar inte kontext- eller målgruppsorienterade ord. De generella formuleringarna kan därmed potentiellt referera till gymnasieskola, vuxenutbildning, barn, ungdomar, och vuxna. För det andra så täcks inte all litteratur in i sökningen då det på litteraturlistor ofta står att ytterligare X antal sidor tillkommer. För det tredje, då sökningen i litteraturlistor har varit på ordnivå, så täcks inte det faktiska innehållet i litteraturen in i sökningen. Det kan mycket väl finnas litteratur vars titlar inte innehåller sökorden, men som de facto behandlar frågor om vuxna och vuxenutbildning. För det fjärde, skulle en analys av alla kurser inom lärarutbildningarna, vid alla lärosäten, där alla kurser ingick som empiriskt underlag, och som inkluderar kursböcker (de dokument där enskilda kursers innehåll, upplägg etc. mer konkret specificeras), samt innehållet i den litteratur som listas på litteraturlistorna, kunna ge en mer heltäckande bild av på vilket sätt och i vilken utsträckning lärarutbildningarna förbereder för arbete inom komvux.

Resultat

I genomgången av kursplaner från lärarutbildningarna har jag kunnat se hur många målformuleringar ligger nära, eller är identiska med, de som är framskrivna i högskoleförordningen. Även om vissa skrivningar i högskoleförordningen är kontextspecifika (där nämns t.ex. skola), och målgruppsspecifika (där nämns framförallt barn och ungdomar, men även vuxna vid ett tillfälle), är de flesta mål generella, och fria från att peka ut specifika målgrupper. Detta traderas i viss mån även vidare i de kursplaner jag samlat in för analys. Samtidigt finns möjlighet för lärosätena att lägga in egna målformuleringar.

I det följande redovisas resultatet av innehållsanalysen för ämneslärarprogrammet respektive yrkeslärarprogrammet. I de enskilda tabellerna har respektive lärosäte markerats i röd eller grön färg. Grön indikerar att det lärosätet, för just den fråga som tabellen handlar om, har med kontext- eller målgruppsord som kopplar an till vuxenutbildning eller vuxna. Röd färg är de lärosäten som inte har med sådana ord.

Ämneslärarprogrammet

I tabell 2 tittar vi närmare på hur vanligt förekommande specifika kontextord är i kursplaner och litteraturlistor.

Tabell 2: Innehållsanalys av förekomsten av utbildningskontext i kursplaner och litteraturlistor inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan vid ämneslärarprogrammen inriktning gymnasieskola.

Lärosäte	Skola	F-skola	F-klass	F-hem	Gr-skola	Gy	Vux	sfi
Kursplaner								
GU	18					6		
KaU	22				2	2		
LiU	17					4	2	
LnU	25					3		
LtU	16	2			2	3		
LU	16							
MaU	16							
MiUn	21				1	1		
SU	17				2	3		
UmU	34	9			1	3		
UU	11				1	3		
OrU	27					5		
Summa	240	11			9	33	2	
Litteraturlistor								
GU	23		1	1	5	16		
KaU	16	1	1	1	1			
LiU	13		1	1	3	5		
LnU	25	2	1	2	3	6		
LtU	20	2	2	3	3	3		
LU	22	1	1	1	1	6	1	
MaU	6		1	1	3	2		
MiUn	14				1	6		
SU	19		4	4	8	18	2	4
UmU	15	3	4	6	7	5		
UU	13	1			2	5		
OrU	30	2	1	1	2	6		
Summa	216	12	17	21	39	78	3	4
Totalt	456	23	17	21	48	111	5	4

Som framgå av tabellen återkommer vuxenutbildningen 5 gånger (och sfi 4), spritt på tre av totalt tolv utbildningar. Detta är att jämföra med gymnasieskola som återkommer 111 gånger, eller grundskola som återkommer 48 gånger, spritt över alla tolv utbildningar. I tabell 3 tittar vi närmare på hur ofta målgruppsord förekommer i kursplaner och litteraturlistor.

Tabell 3: Innehållsanalys av nämnda målgrupper i kursplaner och litteraturlistor inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan vid ämneslärarprogrammen inriktning gymnasieskola.

Lärosäte	Barn	Ung	Vuxna
Kursplaner			
GU	1	6	
KaU	5	3	1
LiU	4	5	1
LnU	3	10	
LtU	1		
LU	1	5	4
MaU	2		
MiUn	2	3	3
SU	7	1	
UmU	8	1	1
UU		3	
OrU	4	9	1
Summa	38	46	<u>11</u>
Litteraturlistor			
GU		1	
KaU		1	
LiU	3	2	
LnU	2	1	1
LtU	1		
LU	1		
MaU	2	1	
MiUn	1		
SU	16	4	3
UmU	5	3	
UU	4	2	
OrU	5	7	2
Summa	40	22	<u>6</u>
Totalt	78	68	<u>17</u>

Vi kan se hur målgruppsordet vuxna återkommer 17 gånger, spritt över åtta utbildningar. Detta att jämföra med barn och unga som nämns 146 gånger, spridda över alla tolv utbildningar. Ser vi närmare på orden vuxenutbildning och vuxna kan vi notera hur dessa saknas i kursplaner **och** på litteraturlistor vid universiteten i Göteborg, Luleå, Malmö och Uppsala, och de saknas därutöver i kursplaner vid

Linnéuniversitetet och Stockholms universitet. I tabell 4 tittar vi närmare på hur ofta läroplanerna för de olika utbildningsformerna återkommer på litteraturlistor.

Tabell 4: Förekomsten av utbildningssystemets läroplaner på litteraturlistor inom utbildningsvetenskaplig kärna vid ämneslärarprogrammen inriktning gymnasieskola.

Läroplaner	Lpfö	Lgr	GY11	Lvux
GU		2	4	
KaU		2	2	
LiU		1	1	
LnU		1	1	
LtU		2	1	
LU		1	3	1
MaU		2	1	
MiUn			2	
SU		2	2	1
UmU	2	5	5	
UU				
OrU		1	3	
Summa	2	19	25	<u>2</u>

Vi ser här hur läroplanen för vuxenutbildningen endast finns representerad på litteraturlistor vid två av tolv utbildningar, medan läroplanen för gymnasieskolan finns med 25 gånger utspritt på elva utbildningar. Läroplan för grundskola, förskoleklass och fritidshem nämns 19 gånger på listor vid tio utbildningar. Vid Uppsala universitet listas ingen specifik läroplan. Däremot står det på litteraturlista för kurs i *Bedömning och utvärdering* att ”Häri ingår aktuella styrdokument... i grundskolans årskurser 7–9 eller gymnasieskolan”. Värt att notera att det endast är Lunds universitet och Stockholms universitet som har listat läroplanen för vuxenutbildning.

Yrkeslärarprogrammet

I den denna del tittar vi närmare på yrkeslärarprogrammet. I tabell 5 ser vi hur vanligt förekommande specifika kontextord är i kursplaner och litteraturlistor.

Tabell 5: Innehållsanalys av förekomsten av utbildningskontext i kursplaner och litteraturlistor inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan vid yrkesläroprogrammen.

Lärosäte	Skola	F-skola	F-klass	F-hem	Gr-skol	Gy	Vux	sfi
Kursplaner								
GU	19					10	7	
KaU	22							
LiU	7					4	2	
LnU	13					3	1	
MaU	21					4		
SU	11				1			
UmU	42	19				5		
Summa	135	19			1	26	10	
Litteraturlistor								
GU	8	1				20	6	
KaU	8					1		
LiU	16	1			1	10	3	
LnU	18	2				9		
MaU	14	1				7		
SU	18	4			1	15		1
UmU	8	3	1	1	2	8		
Summa	90	12	1	1	4	70	9	1
Totalt	225	31	1	1	5	96	19	1

Som framgår av tabellen återkommer vuxenutbildning 19 gånger spritt på tre av totalt sju utbildningar. Sfi nämns en gång. Detta att jämföra med gymnasieskola som återkommer 96 gånger utspritt på alla sju utbildningar. Vidare kan vi se att det endast är vid universiteten i Göteborg och Linköping som vuxenutbildning återkommer i både kursplan **och** litteraturlista. I tabell 6 tittar vi närmare på hur ofta målgruppsord förekommer.

Tabell 6: Innehållsanalys av nämnda målgrupper i kursplaner och litteraturlistor inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan vid yrkeslärarprogrammen.

Lärosäte	Barn	Unga	Vuxna
Kursplaner			
GU		1	4
KaU	3	3	1
LiU		1	2
LnU		10	1
MaU	2	5	4
SU	1	2	3
UmU	5	4	
Summa	11	26	<u>15</u>
Litteraturlistor			
GU		2	
KaU		1	
LiU		1	1
LnU	1		2
MaU	3	1	
SU	1		6
UmU	3	3	1
Summa	8	8	<u>10</u>
Totalt	19	34	<u>25</u>

Vi ser här hur målgruppsordet vuxna återkommer 25 gånger, utspritt på alla sju utbildningar. Detta att jämföra med barn och unga som nämns 49 gånger, spridda på alla sju utbildningar. Dock är det endast vid Linnéuniversitetet, och vid universiteten i Linköping och Stockholm, där vuxna finns med på både kursplan **och** litteraturlista. Vidare kan vi se att Umeå universitet sticker ut där förskola är återkommande i kursplaner och litteraturlistor – en skolform som denna utbildning inte utbildar lärare för. I tabell 7 tittar vi närmare på hur ofta läroplanerna för de olika utbildningsformerna listas i litteraturlistor.

Tabell 7: Förekomsten av utbildningssystemets läroplaner på litteraturlistor inom utbildningsvetenskaplig kärna vid yrkeslärarprogrammet.

Lärosäte	Lpfö	Lgr	GY11	Lvux
GU			5	1
KaU			1	
LiU			2	1
LnU			2	
MaU				
SU				
UmU				
Summa			10	<u>2</u>

Vi ser här hur läroplanen för vuxenutbildningen endast finns med på litteraturlistor vid två av sju utbildningar, medan läroplanen för gymnasieskolan finns med tio gånger utspritt på fyra utbildningar. Mer specifikt finns läroplanen för vuxenutbildning endast listat på kurser vid universiteten i Göteborg och Linköping.

Relation kursplan och litteraturlista

Genom att dela upp analysen på hur ofta kontextord och målgruppsord återkommer i kursplan respektive litteraturlista blir det möjligt att identifiera om det finns en koherens mellan dessa. Vi kan t.ex. se hur vuxenutbildning och vuxna återkommer i kursplaner för kurser inom ramen för ämneslärarprogrammen vid sex universitet. Vid fyra av dessa, universiteten i Linköping, Karlstad, och Umeå samt Mittuniversitetet, följs detta dock inte upp med litteratur som på titelnivå innehåller sådana ord. Vid yrkeslärarprogrammet finns vuxenutbildning och vuxna med på kursplaner vid sex lärosäten. Men vid två av dessa, universiteten i Karlstad och Malmö, följs det inte upp med litteratur där titlarna har med sådana ord.

Ovanstående visar hur det i flera fall tycks saknas koherens mellan vad som står i kursplanen och vad som finns med i litteraturlistan, åtminstone på titelnivå. Detta kan indikera att det som sägs i kursplan inte behandlas i kursen.

Relationen ansvarig institution och innehåll

En annan fråga av intresse är på vilket sätt profilen på de institutioner eller miljöer som ansvarar för specifika kurser påverkar innehållet. Vi kan t.ex. se hur vuxna och vuxenutbildning framförallt återkommer i kurser kopplade till yrkeslärarprogrammen vid universiteten i Göteborg och Linköping. Däremot är dessa ord marginella eller till och med inte närvarande inom ämneslärarprogrammen vid dessa två universitet. Förklaringen finner vi sannolikt i att kurser inom ramen för yrkeslärarprogrammet vid dessa lärosäten är lokaliserade i miljöer där det finns kunskap och kompetens kring just vuxenutbildning. Kunskapen och kompetensen kan därmed antas ha färgat av sig i kursers mål och innehåll. I Göteborg handlar det om institutionen för pedagogik och specialpedagogik där flera forskare genom åren har ägnat sig åt

forskning om just komvux. Vid Linköpings universitet handlar det om avdelningen för pedagogik och vuxnas lärande vid institutionen för beteendevetenskap och lärande, där Sveriges enda professur i vuxenpedagogik liksom landets enda Folkhögskolläraprogram är lokaliserade.

Ännu ett exempel, men här på kursnivå, kan vi hämta från ämneslärarprogrammet vid Stockholms universitet. Vuxna eller vuxenutbildning finns här inte med på kursplaner. Däremot finns dessa ord med på ett fåtal litteraturlistor. Tittar vi närmare på var dessa ord återkommer så är det framförallt på den **del av en litteraturlista** i ämnesdidaktik som riktar sig till de studenter som läser svenska som andraspråk. Ansvar för detta moment ligger hos institutionen för svenska och flerspråkighet. Vid denna institution finns forskning och forskare som de facto riktar sitt intresse mot vuxenutbildningen (sfi), vilket här kan antas ha färgat av sig på innehållet i den kurs de är delansvariga för.

Ett omvänt exempel, där vuxenutbildning och vuxna är helt frånvarande, kan tas från ett par kurser inom ramen för ämneslärarprogrammet vid Stockholms respektive Linköpings universitet. Vid Stockholms universitet ska alla ämneslärarstudenter läsa kurs i *sociala relationer*. I kursplanen och litteraturlistan nämns följande utbildningssammanhang en gång vardera: förskola, förskoleklass, fritidshem, grundskola och gymnasieskola. Barn återkommer 19 gånger och unga fyra gånger. Inte en enda gång nämns vuxenutbildning eller vuxna. På litteraturlistan finns läroplan för grundskola, förskoleklass och fritidshem och läroplan för gymnasieskola med men inte läroplan för vuxenutbildning. Ansvarig institution är den barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, vars profil är just barn och unga, vilket sannolikt har färgat av sig på kursens mål och innehåll.

Ett liknande exempel finns vid Linköpings universitet. Inom ramen för kursen *utbildningshistoria, skolans sambälleliga roll och värdegrund* återkommer följande utbildningskontexter i kursplan och litteraturlista en gång vardera: grundskola, förskoleklass och fritidshem. Gymnasieskola förekommer fem gånger. Målgruppsorden barn återkommer sju gånger och unga fem gånger. Inte en enda gång nämns vuxenutbildning eller vuxna. På litteraturlistan listas läroplanerna för grundskola, förskoleklass och fritidshem, och läroplan för gymnasieskola. Däremot listas inte läroplan för vuxenutbildningen. Huvudansvarig institution är Temainstitutionen, och mer specifikt Tema Barn. Forskningsprofilen där är just barn och ungdomar, vilket sannolikt färgat av sig på kursens mål och innehåll.

Dessa exempel illustrerar hur det i flera fall tycks finnas en tät relation mellan intresse, kunskap och kompetens i de miljöer som ansvarar för specifika kurser i lärarprogrammen, och det innehåll som finns med i kurserna, och vad som finns med på litteraturlistorna.

Diskussion

Syftet med studien har varit att svara på frågan: På vilket sätt, och i vilken utsträckning, förbereder lärarutbildningarna för arbete i vuxenutbildningen? Svaret på frågan har börjat tecknas med grund i en innehållsanalys av förekomsten av kontext- och målgruppspecifika ord i både kursplaner och litteraturlistor inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan vid ämneslärarprogrammen med inriktning på gymnasiet och yrkeslärarprogrammen vid tolv av landets universitet. Analysen visar hur innehåll med fokus på vuxenutbildning och vuxna är starkt marginaliserat och vid flera lärosäten helt frånvarande. Läroplan för vuxenutbildningen finns t.ex. endast listad på litteraturlistor vid två av tolv ämneslärarprogram och vid två av sju yrkeslärarprogram. Endast vid två av totalt 19 program som har studerats finns det en tydlighet i att vuxenutbildning och vuxna täcks in i både mål och innehåll: yrkeslärarprogrammen vid Göteborgs universitet och Linköpings universitet. För övrigt berörs vuxna och vuxenutbildning sparsmakat eller inte alls. Då dessa ord nämns tycks det framförallt vara i förbigående, icke förankrat i relationen till kursers innehåll.

Vidare pekar analysen på hur val av ansvarig institution eller miljö, för enskilda kurser, tycks påverka de mål och det innehåll en kurs får. Kurserna vid de två nämnda yrkeslärarprogrammen är båda lokaliserade vid institutioner och miljöer där det finns forskningskompetens kring vuxenutbildning och vuxna. Sådan kunskap och kompetens har med andra ord färgat av sig på innehållet. Dock inte på ett sådant sätt som gör att vuxenutbildning och vuxna får en mer framträdande roll än gymnasieskola och ungdomar. Snarare skapas en, jämfört med övriga kurser i denna studie, viss balans.

Då de program som står i fokus för denna studie framförallt förbereder studenter för arbete i sammanhang där eleverna är mellan 16 och 60 år gamla, är det märkligt att stort inflytande för enskilda kurser läggs på institutioner vars fokus är barn och ungdomar. Som exemplen från ämneslärarprogrammen vid Stockholms och Linköpings universitet visar, har mål och innehåll i dessa kurser fokus på framförallt barn, men även ungdomar och gymnasieskola. Vuxenutbildning och vuxna saknas helt i dessa kurser. Här torde respektive lärosäte se över, å ena sidan de specifika kurserna och vilka som ges ansvar för dessa, och å andra sidan hur stort mandat man ger till respektive institution eller miljö att styra mål och innehåll i de kurser som ingår i lärarutbildningarna.

Nu kan det vara så att beslut om mål och innehåll tas centralt vid lärosätena. Om så är fallet finns det all anledning att se över helheten i den utbildningsvetenskapliga kärnan och där tillse att vuxenutbildning och vuxna, likväl som barn, ungdomar och gymnasieskola, ges plats i kursmål och innehåll. Om inte annat med tanke på att högskoleförordningen tydliggör att studenterna skall förberedas för arbete i komvux. Eller med tanke på att regeringen i sin proposition som ligger till grund för nuvarande lärarutbildning betonade ”vikten av att universitet och högskolor inom ramen för

respektive lärarutbildning lyfter fram vuxenutbildningen och dess särskilda behov och frågeställningar och dessutom prövar möjligheterna att profilera lärarutbildningarna mot detta område (Regeringskansliet, 2010, s. 39). Denna studie indikerar att våra universitet inte tycks ha lyssnat vare sig på regering eller högskoleförordning.

Varför ignoreras vuxenutbildningen och vuxna i lärarutbildningarna?

Studien indikerar starkt att lärarutbildningarna inte tycks förbereda studenterna för arbete i komvux. En relevant fråga att ställa är: Varför?

Några möjliga förklaringar kan ha att göra med högskoleförordningens otydlighet. Där används flera gånger ordet barn och ungdomar, medan ordet vuxen endast nämns i ett sammanhang där det sägs att studenten skall ”visa sådana kunskaper i didaktik och ämnesdidaktik inklusive metodik som krävs för undervisning och lärande inom det eller de ämnen som utbildningen avser och för den verksamhet i övrigt som utbildningen avser samt visa kännedom om vuxnas lärande”. En möjlig tolkning av denna skrivning är att området vuxnas lärande, från lagstiftarnas håll, är nedprioriterat. Skrivningen ”visa kännedom om” är relativt tand- och kravlös. Möjligen har vissa lärosäten tagit denna skrivning som intäkt på att de kan utesluta innehåll i sina kurser med fokus på just komvux. Vidare fanns en ambition att den lärarutbildning som implementerades 2011 skulle vara mer kontextspecifik. Dvs. det fanns kritik mot den tidigare lärarutbildningen som var alltför generell, där det endast fanns en lärarexamen. Detta kan ha inneburit att lärarutbildningar har övertolkat denna ambition från lagstiftarnas sida och därmed nästan uteslutande lagt fokus på, i detta fall, gymnasieskolan. Varpå vuxenutbildningen har hamnat på sidan om, eller helt ignorerats.

Men, oavsett anledning, menar jag att lärarutbildningarna därmed glömmer det övergripande målet som lagstiftarna skriver fram, att studenten ska:

visa sådan kunskap och förmåga som krävs för att självständigt arbeta som ämneslärare i den verksamhet som utbildningen avser. Studenten ska även visa kunskap och förmåga för annan undervisning för vilken examen enligt gällande föreskrifter kan ge behörighet. (Högskoleförordningen)

En annan förklaring har sannolikt att göra med att kunskap och kompetens kring vuxenutbildningen är mycket begränsad vid våra lärarutbildningar, och då sådan finns används den sannolikt inte fullt ut. Detta bekräftas bl.a. av en genomgång jag precis gjort av alla de ansökningar som sändes in till den utbildningsvetenskapliga kommittén hos Vetenskapsrådet respektive Skolforskningsinstitutet 2018. Numer skall forskarna i sin ansökan ange vilken/vilka utbildningssammanhang deras ansökningar framförallt berör. Totalt noterades utbildningssammanhang 431 gånger,

varav vuxenutbildning endast utgjorde 8 av dessa. Detta motsvarar inte ens 2% av alla gånger ett utbildningssammanhang noteras i ansökningsformuläret.⁸

Ovanstående väcker flera frågor. För det första, varför tar inte våra universitet, som erhåller forskningsanslag från staten, ansvar för att tillse att det finns forskare som har kunskap och kompetens om vuxenutbildning och vuxnas lärande, och som dessutom aktivt bedriver forskning om och i sådan verksamhet? Det finns idag endast en professur i vuxenpedagogik (vid Linköpings universitet, sedan 1983). Hur kommer det sig att inga andra lärosäten nyttjar sina forskningsanslag för att ta institutionellt ansvar för att försörja lärarutbildningen med kompetens kring en så omfattande utbildningsform som komvux är, och som lärarutbildningen skall förbereda för arbete i? För det andra väcks frågan om på vilket sätt de lärosäten som faktiskt har kompetens kring frågor om vuxenutbildning och vuxna, nyttjar denna i sina lärarutbildningar. Som framgår i rapporten tycks t.ex. universiteten i Göteborg och Linköping nyttja sådan kompetens i relation till yrkeslärarprogrammen, men inte i relation till de ämneslärarprogram som undersökts i denna studie. Detta torde föranleda lärosätena att se över hur den samlade kompetensen nyttjas i lärarutbildningarna.

Vidare studier

Denna studie är ett första steg i att besvara frågan om på vilket sätt, och i vilken utsträckning, våra lärarutbildningar förbereder för arbete i vuxenutbildningen. Här har fokus legat på kursplaner och litteraturlistor inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan vid ämneslärarprogrammen med inriktning gymnasieskola vid tolv universitet, och vid de sju yrkeslärarprogram som dessa lärosäten erbjuder. För att göra en än mer heltäckande och djuplodande studie skulle följande kunna göras:

- Täcka in alla lärosäten och deras ämneslärarprogram med inriktning 7–9 och gymnasiet, olika påbyggnadsutbildningar samt yrkeslärarprogrammen.
- Se över kursplaner och litteraturlistor vid alla kurser som ingår i utbildningarna, även de som erbjuds inom ämnena.
- Se närmare på den litteratur som listas i litteraturlistor. Det kan t.ex. handla om att söka efter kontext- och målgruppsord i litteraturen.
- Analysera kursböcker. Dessa brukar vara mer utförliga och innehålla mer information om kurserna, t.ex. titlar på föreläsningar och seminarier.

⁸ Genomgången är inte publicerad utan baseras på ett utdrag ut databas som erhöles via kontakt med registratorer på Vetenskapsrådet (UVK) respektive Skolforskningsinstitutet. En Excel-fil levererades från vardera myndigheten med information om de ansökningar som sänts in till dessa finansörer 2018, vilka utbildningssammanhang som angetts för respektive ansökan och vilka som beviljats medel eller ej. De utbildningssammanhang som kan anges i formuläret (och där forskare kan ange flera alternativ) är för VR/UVK: förskola, grundskola, fritidshem, gymnasieskola, vuxenutbildning, eftergymnasial utbildning, lärande i yrkeslivet, särskola, informellt lärande, högre utbildning, och annan. För Skolforskningsinstitutet kan följande sammanhang noteras i formuläret: fritidshem, förskola, förskoleklass, grundskola, grundsärskola, gymnasiesärskola, gymnasieskola, kommunal vuxenutbildning, sameskola, specialskola, särskild utbildning för vuxna. För VR/UVK noterades vuxenutbildning sju gånger av totalt 361. Vid Skolforskningsinstitutet noterades sfi en gång av totalt 70.

- Genomföra empiriska studier i själva undervisningen inom ramen för lärarutbildningarna. I ett första steg inom ramen för den utbildningsvetenskapliga kärnan. Hur hanteras innehåll som rör olika kontexter och målgrupper i undervisningen?

Referenser

Abrandt Dahlgren, M. (2007). *Torget, kliniken och meritagenturen*. Linköping: Skapande vetande.

Andersson, P. & Fejes, A. (2014). Svensk forskning om validering av vuxnas lärande – trender och tendenser. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 19(4-5), 324–344.

Assarsson, L. & Sipos Zackrisson, K. (2005). *Iscensättande av identiteter i vuxenstudier*. Linköping: Linköpings universitet.

Colliander, H. (2018). *Being and Becoming a Teacher in Initial Literacy and Second Language Education for Adults*. Linköping: Linköpings universitet.

Fejes, A. & Holmqvist, D. (2018). Komvux som marknad. I: M. Dahlstedt & A. Fejes (red.), *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur, 71–91.

Fejes, A., Dahlstedt, M., Olson, M. & Sandberg, F. (2018). *Medborgarskap och utbildning för vuxna: Om komvux, folkhögskola och medborgarskapandets praktiker*. Lund: Studentlitteratur.

Fejes, A., Runesdotter, C. & Wärvik, G-B. (2016). Marketization of adult education: principals as business leaders, standardised teachers and responsabilised students. *International Journal of Lifelong Education*, 35(6), 664-681.

Krippendorff, K. (2012). *Content analysis: an introduction to its methodology*. London: Sage.

Paldanius, S. (2002). *Ointressets rationalitet – om svårigheter att rekrytera arbetslösa till vuxenstudier*. Linköping: Linköpings Universitet

Regeringskansliet (2010). *Prop 2009/10:89. Bäst i klassen: en ny lärarutbildning*. Stockholm: Regeringskansliet.

Rubenson, K., & Desjardins, R. (2009). The Impact of Welfare State Regimes on Barriers to Participation in Adult Education - A Bounded Agency Model. *Adult Education Quarterly*, 59(3), 311-331.

Sandberg, F. (2012). *Recognition of Prior Learning in Health Care: From a Caring Ideology and Power, to Communicative action and Recognition*. Linköping: Linköpings universitet.

Skolforskningsinstitutet (2019, under utgivning). *En individanpassad vuxenutbildning*. Stockholm: Skolforskningsinstitutet.

Skolinspektionen (2019). *Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå*. Stockholm: Skolinspektionen.

Skolverket (2019a). *Sök statistik om förskola, skola och vuxenutbildning*.
www.skolverket.se

Skolverket (2019b). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare år 2017. PM Dnr 2018:00955*. Stockholm: Skolverket.

Utbildningsdepartementet (2018a). *SOU 2018:17 Med undervisningskicklighet i centrum*. Stockholm: Regeringskansliet.

Utbildningsdepartementet (2018b). *SOU 2018:71 En andra och en annan chans*. Stockholm: Regeringskansliet.

Utbildningsdepartementet (2008). *SOU 2008:109. En hållbar lärarutbildning*. Stockholm: Regeringskansliet.

Lagar och förordningar

Högskoleförordningen. Svensk författningssamling 1993:100.

Skollagen. Svensk författningssamling 2010:800.

Skolverket (2012). *Läroplan för vuxenutbildningen*. Stockholm: Skolverket.

Läroarbetsutbildningarna skall enligt högskoleförordningen förbereda för arbete i den kommunala vuxenutbildningen, en utbildningsform som idag har fler elever än gymnasieskolan. Frågan som ställs i denna rapport är om så sker, och i vilken utsträckning. Med grund i en innehållsanalys av kursplaner och litteraturlistor påvisas hur vuxenutbildningen nära på är en blind fläck inom landets läroarbetsutbildningar. Något som torde föranleda en rad åtgärder på nationell likväl som lokal nivå.

Rapportens författare innehar Sveriges enda professur i vuxenpedagogik och är verksam vid Linköpings universitet.